

***Oblicza kobiecej starości. Literatura i historia*, red. Beata
Walęciuk-Dejneka, Wydawnictwo Aureus, Kraków 2016, ss. 200**

Na starość i jej różne oblicza patrzy się w badaniach naukowych z wielu perspektyw, a w samej humanistyce można wymienić ich kilka, m.in. refleksję antropologiczną, filologiczną, socjologiczną czy historyczną. Prym wiodą oczywiście nauki społeczne, w których gerontologia stanowi oddzielną gałąź badawczą, mającą ogromną bibliografię. Tendencja do wydobywania na światło dzienne tematów marginalizowanych, często tematów tabu, sprawia jednak, że coraz większym zainteresowaniem w pracach reprezentantów literaturoznawstwa, kulturoznawstwa i historii cieszą się osoby starsze, do niedawna niezajmujące w nich znaczącego miejsca. Nie sposób wymienić wszystkie teksty naukowe poświęcone temu zagadnieniu powstałe w ostatnim dziesięcioleciu; można wspomnieć kilka wybranych publikacji: *Gerontologia społeczna i oświatowa: zarys problematyki* (2004) Zofii Szaroty, *Dojrzwanie do pełni życia: starość w literaturze polskiej i obcej* (2006) pod redakcją Stefana Kruka i Elżbiety Flis-Czerni, *Leksykon gerontologii* (2007) i *Przekraczając „smugę cienia”: szkice z gerontologii i tanatologii* (2009) Adama Zycha, *Edukacyjne, kulturowe i społeczne konteksty starości* (2011) pod redakcją Małgorzaty Malec. Ostatnio okazała się także *Starość i młodość w literaturze i kulturze* (2016) pod redakcją Michała Kurana¹.

Publikacja *Oblicza kobiecej starości. Literatura i historia* pod redakcją Beaty Walęciuk-Dejneki stanowi przykład owego zwiększonego zainteresowania tematem starości na gruncie badań humanistycznych. Sama redaktorka stwierdza, że „(...) chociaż pole badawcze »podeszłego wieku« jest zagospodarowane i opisane, nadal można w nim odnaleźć luki do uzupełnienia i możliwości do wykorzystania” (s. 8). Tom stanowi kolejną część serii *Różne odłony kobiecych światów*, do której należą następujące publikacje: *Arachnofobia — metaforyczne odłony kobiecych lęków. Peregrynacje w przestrzeniach kultury* (2013), *Niepokorne — konstrukty kobiece w kulturze* (2014), *Tożsamość kobiet — silne indywidualności w sztuce, literaturze i religii* (2014), *Uwięzione w gręeczności. Obrazy kobiecych inności w tekstach literackich* (2015), *Modele kobiecej samotności: panny, wdowy, rozwiedzione* (2015), *Samotność — wybór czy los. Literatura i kultura*

¹ Starość najczęściej pojawia się właśnie w zestawieniu z młodością; rozważa się przy tym m.in. potrzebę wprowadzenia pojęcia „literatury starczej” (ang. *senile literature*) w analogii do literatury młodzieżowej [<http://www.lifelivedforward.com/2012/09/20/senile-literature/>].

(2016), wszystkie pod redakcją siedleckiej badaczki. Wałęciuk-Dejneka, do której głównych zainteresowań należy właśnie tematyka kobiecości w literaturze, a także związki literatury i folkloru (zob. publikacja *Ludowy obraz kobiety — perspektywa inności. Folklor i literatura*, Siedlce 2014, ss. 301), zebrała w siódmym tomie serii artykuły reprezentantów dziesięciu różnych ośrodków naukowych i kilku dyscyplin, przede wszystkim literaturoznawstwa i historii, jak też sugeruje podtytuł.

Teksty zgromadzone w *Obliczach kobiecej starości*, a jest ich siedemnaście, zostały ułożone alfabetycznie według nazwisk autorów. To często spotykane w publikacjach naukowych rozwiązanie, które być może pozwala na nieeksponowanie żadnego spośród artykułów, lecz ma wyraźne minusy — tak skonstruowany tom nie ma właściwie przemyślanej kompozycji, a tematyka poszczególnych ujęć następuje po sobie przypadkowo. Tak choćby artykuł poświęcony nauczaniu Ojców Kapadockich znalazł się w sąsiedztwie z jednej strony uwag na temat *Rozmów z matką Makryną* Juliusza Słowackiego, z drugiej zaś — studium na temat baśni braci Grimm, a mógłby stworzyć odrębną część wraz z innymi artykułami historyczno-teologicznymi. Przeplatają się ze sobą publikacje dotyczące literatury dawnej i najnowszej, a tych także byłoby dość na oddzielny rozdział. Może gdyby całość podzielono, zbiór wydawałby się lepiej uporządkowany; w takiej formie brak mu wystarczającego spoiwa.

Powyżej wskazałam już na kilka grup tekstów, które w sposób naturalny wylaniają się z całości. Badania nad literaturą najnowszą reprezentowane są przez artykuły Joanny Chlosty-Zielonki (*Obraz starych kobiet w najnowszej prozie. Rekonesans*), Beaty Wałęciuk-Dejneki („*Moja babcia była szeptuchą...*” — *literacki wizerunek ludowej uzdrowicielki*) i Katarzyny Nadanej-Sokołowskiej (*Czarownice, pijaczki, dziwaczki — i wojowniczeki. Obrazy starzejących się kobiet w wybranych powieściach pisarek współczesnych*). W pierwszym z tekstów znajdujemy rzeczywiście rekonesans, jednak dosyć pobieżny i skupiony wokół kilkorga autorów, przede wszystkim Jacka Dehnela, Mariusza Sieniewicza i Anny Fryczkowskiej. Ostatnia autorka wydaje się tymczasem zasługiwać na odrębną analizę, a nie do końca jasny jest wybór tych właśnie nazwisk i ich zestawienie. Podobnie wygląda sytuacja w artykule Nadanej-Sokołowskiej, która wybiera do analizy trzy powieści: *Prowadź swój pług...* Olgi Tokarczuk, *Pięćdziesiątkę* Ingi Iwasiów oraz *Ciemno, prawie noc* Joanny Bator. O ile dwie pierwsze bohaterki można nazwać starzejącymi się kobietami, tak Alicja Tabor z utworu Bator została raczej wybrana za względu na podobne łamanie stereotypu, tyle że nie kobiecej starości (jest ledwie koło czterdziestki), a kobiecości w ogóle.

Kolejne grupy mogłyby stanowić refleksje poświęcone literaturze XIX-wiecznej i współczesnej (w tym od XX-lecia międzywojennego po lata 80.), m.in. twórczości: Elży Orzeszkowej, Gabrieli Zapolskiej, Marii Kuncewiczowej, Marka Hłaski, Heleny Boguszewskiej i Hanny Kowalewskiej, a także literaturze dawnej: *Trenom* Jana Kochanowskiego, staropolskiej poezji politycznej czy wspomnianym *Rozmowom z Matką Makryną* Słowackiego. Spośród tych tekstów poświęconych literaturze na uwagę zasługują przede wszystkim dwa: Antoniego Czyża *Stara kobieta w „Trenach” Jana Kochanowskiego* i Barbary Szymczak-Maciejczyk *Odkrywanie ostatnich kart życia — starość i śmierć w późnej prozie Marii Kuncewiczowej*. Artykuł Czyża prezentuje nie tylko niewątpliwą erudycję autora, ale także jest źródłem interesującej refleksji na temat zbadanych w każdy możliwy sposób — zdawałoby się — utworów Kochanowskiego. Zogniskowanie interpretacji na postaci matki podmiotu lirycznego sprawia, że mimo licznych odniesień do badań nad *Trenami* artykuł

stanowi oryginalne ujęcie. Studium poświęcone Kuncewiczowej zbiera z kolei rozważania dotyczące schyłku życia i starości rozproszone w twórczości pisarki. Szymczak-Maciejczyk koncentruje się głównie na *Listach do Jerzego*, ponieważ interesuje ją perspektywa samej Kuncewiczowej i jej spojrzenie na własną starość, jednak zestawia te rozważania z utworami powieściowymi, także wcześniejszymi, choćby z *Cudzoziemką*, w której problem starzenia się i śmierci jest przecież kluczowy.

W pewien sposób odrębnie sytuują się dwa artykuły z pogranicza refleksji literaturoznawczej, antropologicznej i historyczno-biograficznej. Karolina Dymek pisze o kobiecej starości w baśniach braci Grimm, odwołując się m.in. do koncepcji Proppa i tworząc typologię postaci starych kobiet i ich funkcji w utworach Grimmów. Syntetyczny charakter tekstu i poparcie koncepcji przykładami ma swoje zalety, ale finalnie rozpoznanie wydaje się zbyt proste, zwłaszcza gdy mamy już za sobą publikacje opisujące baśnie z innej perspektywy, subwersywnie (por. m.in. *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku* Weroniki Kosteckiej, Warszawa 2014, ss. 288, czy prace Violetty Wróblewskiej). Ostatni tekst w *Obliczach kobiecej starości* nosi tytuł *Piętno wojny i oskarżeń o kolaborację — życie i starość Wiery Gran* i jest wart uwagi ze względu na przywracanie pamięci o nieco zmarginalizowanej postaci. Stanowi jednak głównie streszczenie biograficznej książki Agaty Tuszyńskiej (w tym wywiadów z żydowską śpiewaczką), a na kilku stronach nie udało się autorce napisać zarówno o życiu, jak i skoncentrować się na starości bohaterki.

Przeciwwagą dla ujęć literaturoznawczych są wspomniane już teksty historyczne i historyczno-teologiczne, które w podsumowaniu wypadają lepiej na tle pozostałych. Artykuł Jolanty Dybały *Wdowy w nauczaniu Ojców Kapadockich* to wartościowe studium antropologiczne, poparte olbrzymią jak na tę objętość bibliografią. Narrację rozbijają jednak zbyt liczne i obszerne przypisy. Podobnie jest w przypadku tekstu Jarosława Pietrzaka (*Dom „białogłów szlachcianek w leciech podeszłych”. Przyczynek do historii domu devotek białskich w XVIII wieku*) — na 13 stronach artykułu znalazło się aż 69 (!) przypisów.

Dużym minusem tego interesującego w całościowym ujęciu zbioru jest niestaranna redakcja i korekta. Nie zawsze zgadza się numeracja spisu treści, w artykułach zdarzają się często rażące błędy interpunkcyjne, a w jednym z tekstów pojawia się kilka linijek z użyciem błędnego alfabetu (s. 169), być może to kwestia składu. Niemniej *Oblicza kobiecej starości* mogą zwrócić uwagę badaczy — nie tyle tych zajmujących się starością jako problemem antropologicznym czy kulturowym, ponieważ to tom składający się z analiz i interpretacji (większość artykułów to *case studies*), ale chcących zgłębić temat konkretnego utworu czy autora i poszerzyć perspektywę. Niektóre z tekstów warto by rozbudować, zwłaszcza te poświęcone polskiej literaturze najnowszej.

Jako część serii *Różne odsłony kobiecych światów* zbiór pod redakcją Beaty Walęciuk-Dejneki wpisuje się zarówno w badania genderowe, jak i szerzej — w antropologiczną refleksję nad miejscem starości w kulturze.

ANNA ZATORA